

הערות והגהות על מסכת חולין

(בענינים שלא כתבתי בהערות שבפנים הספר).

דף ב ע"א.

תוד"ה הכל שוחטין. נראה ליישב קושיהם על הלכות א"י, לפי הטעם שכתב הגמ"י (הובא בב"י ריש סימן א): "נשים לא ישחטו שמא יתעלפו", ולכן י"ל ע"פ המשנה באבות (פ"ה מ"ה): "עשרה ניסים נעשו לאבותינו בביהמ"ק, לא הפילה אשה מריח בשר הקודש ולא הסריח בשר הקודש מעולם ולא נראה זכוב בבית המטבחים", בביהמ"ק פעלה ההגהה ניסית שלא ישפיעו ריח דם השחיטה והבשר את פעולתם הטבעית להסריח ולמשוך זבובים, וידוע שהעלפון בזמן שחיטה אף הוא נגרם ממראה הדם בבית המטבחים, כמש"כ רש"י בדף ג ע"ב ד"ה נתעלף. ועל כן לק"מ מזבחים, ד"ל שרק בקדשים התירו כי שם לא היו הנשים מתעלפות, אבל בעלמא חיישינן לאיעלופי דנשים. (ויש להקשות מהמשנה בנדה דף נח ע"ב: "שחטה בהמה חיה ועוף", שודאי לא מיידי בקדשים כי חיה בקדשים מי איכא, אא"כ נאמר ששחטה להאכיל לכלבים וכדו') נויש לחלק בין אשה לחש"ו שאסרו בתוס' ד"ה שמא יקלקלו, או דמיידי בשראה אחרים. וכ"כ הדעת א, קונ"א).

שם בסוף הדבור. כתבו התוס': "משום דכל הפרשה כולה נאמרה בלשון זכר אבל הכא אין חידוש באשה יותר מבאיש". וקשה שהרי גם בשחיטה נאמר 'וזבחת' בלשון זכר. ואולי י"ל שבתמורה זו פרשה שלמה. (או כיון שכל פרטי השחיטה לא נאמרו בפירוש אלא רק בהלל"מ אין הלשון מעכבת).

דף ב ע"ב.

תוד"ה אבל אמר הרי עלי. "שיהיו נודרים בעת צרה" — נראה לבאר מדוע מותר לנדר בעת צרה ואין חושש אפילו ר"מ לסברתו, ע"פ דברי רש"י בעמוד הקודם ד"ה שאינו נודר כל עיקר, המסביר דעת ר"מ שטעמו "שהרגיל בנדרים בא לידי לא יחל דבורו", משמע מדבריו שכל האיסור הוא כדי שלא יתרגל בנדרים וזמנה יבוא לידי לא יחל, אבל הנודר בעת צרה הרי מילתא דלא שכיח ומקרה חד פעמי וודאי לא שייך לומר שזמנה יגיע להיות רגיל בנדרים. ועי"ל ע"פ מש"כ ספר חסידים (תג): "ונדר הגון לפי הצרה... ואם נודר בעת צרה לא ידור כדרכי האמורי, אם חולי מעיים שלא יאכל בני מעיים, או אם חולה ממיחוש הראש שלא לאכול מראש בהמה... אין זה בטחון אלא יבטח בהקב"ה ויעשה דרך חפצי שמים כדרך שעשה יעקב אבינו וכל אשר נתן לי וגו', ומעין הצרה יחשוב כי שמא לכך הובא בצרה שישחט ונדר מדה במדה". ולפי"ז י"ל שבעת צרה הוי מעשה הצרה כאילו צוה לו המקום לנדר מעין מדתה בכך שהביא לו הצרה שתגרום לו לידור כך. וכן אפשר לומר ביעקב אבינו שכאה עליו הצרה שרדף אחריו אליפו ולקח ממנו את כל רכושו (כדאיתא בב"ר פרשת ויצא), ועי"כ ראה מכאן לנדר נדר באותו ענין של רכושו וממונו. וכן יונה בן אמתי הנביא ברח מלפני ה' והיתה צרתו שהוכיח לו ה' שהוא נמצא בכל מקום ואפילו במעי הדגה, ע"כ נדר שכאשר יצא משם יביא קרבן שהוא התקרבות לה'.

דף ג ע"ב.

גמ'. "ואם שחט בודקין אותו אם יודע לומר הלכות שחיטה". בספר חסידים (תרמב) הוכיח מכאן שבמקום שיש חוטא — מלבינים את פניו, ששואלים אותו אם יודע ה"ש ואע"פ שמתבייש אין חוששים לשאלו, כי לא היה לו לשחוט לפני שאמר ה"ש לפני חכם.

שם. הש"ך (סי' א סק"ל) הביא שאלת הפוסקים על דברי השו"ע שחרש המדבר ולא שומע לא ישחט מפני שאינו שומע הברכה, ואילו השומע ואינו מדבר אם הוא מומחה שוחט אפילו לכתחילה אם אחר מברך (והוא ע"פ דברי הרמב"ם ה"ש פ"ד הי"ט). ושאלו מפני מה לא כתב גבי מדבר ואינו שומע שצריך שיהיה מומחה, והביא תירוץ הדרישה שיישב שכיון שחרש המדבר ואינו שומע אפילו מומחה אינו שוחט לכתחילה, ובדיעבד אפילו הוא לפנינו ה"ה כאילו אינו לפנינו כיון שאין אנו יכולים לבדוק כיון שאינו שומע את שאלותינו בה"ש, א"כ אין לנו נפקותא במומחיותו. והקשה עליו הש"ך שהרי אפשר לבדוק ע"י כתב או כדרך שבדקים לגיטין ולמתנות (חז"מ רלה, אבה"ע קכא, ע"י שאלות הן ולא לסירוגין ומרכז ראשו להן הן וללאו לאו). ונלע"ד לתרץ שבהלכות שחיטה יש דין מיוחד של 'בודקין אותו אם יודע לומר ה"ש', שבחינה בכתב או ברמז אינה מספיקה אלא צריך

שיבחנוהו בע"פ, שישמעוהו אומר בשפה ברורה ובשטף ה"ש משוננים כפ (ששומע השאלות ומשיב מיד, וגם בכתב לא מהני כי חושב לפני שכוו התשובות), וכדרך זה כתב הט"ז (סק"ה) על דברי הרמ"א בסעיף א' שכו שיהיו ה"ש שגורות בפיו ובלבו של השוחט. (וה"ש מיוחדות בכך, כנ שדורשים מת"ח לאמן ידו בשחיטה אע"פ שבקי בהלכותיה, גמ' ורש לקמן דף ט ע"א). ולפי"ז א"ש לשון הרמב"ם שכתב גבי אלם 'מומח שנשתתק', ולא כתב אלם שהיה מומחה, כדאמרן, שכאלם א"א לבדוק א מומחה הוא, ולכן יכול להיות רק במומחה שנשתתק.

רש"י ד"ה במה דברים אמורים. "דחשיבי מומחין". הוא סוף דבן ו"ש יודעין בו" הוא דבור חדש — "אלו המוסרים לו וכו'" (החברותא הר דוד שטרנפלד נ"י).

בפירוש רבינו גרשום הכיז שני פירושים לתיבת "נתעלף". "ולא נתעל לשון עיף", הוא כפירוש"י (ד"ה נתעלף). "ואיכא דאמרי ולא נתבייש לשו ונתעלף". כונתו לזיתעלף, שנאמר ביונה בן אמתי הנביא, שהוא מלשו ברשה, שפירשו שם המפרשים שהוא כיסוי הגוף שכסה יונה את עצמו מחמת השמש שהכתה על ראשו (מעין 'ותכס בצעיף ותתעלף' שנאמר בתם [בראשית לח, יד], ראב"ע). והכונה בפירוש זה שלא אמר ידיו לשחיטה ולכן הוא מתרגש ותנועותיו אינן יציבות כאדם המתבייש, ואומרת הגמ' בד" ששחטו לפנינו שתיים ושלש פעמים ולא נתעלף, דהיינו שאמנו ידיהם בפניו עד שהתיצבו תנועותיהם ושחטו כראוי, אבל לא שחט בפנינו וכו' היינו של: התאמן, לא ישחוט שמא יתעלף דהיינו שלא ישחט ביציבות ידים כראוי, ואן שחט ואמר ברי לי שלא נתעלפתי, דהיינו שלא הססתי כמתבייש, אל: שחטתי באימון ידים כותיק ורגיל — שחיטתו כשרה. (ואולי לפירוש ז: 'שתיים ושלש פעמים' אינן בדוקא מצד חזקה דתרי או תלת זימני, אלא מצ: אימון ידים וכל אחד לפי מה שדרוש לו לקנות האימון, והיינו שתיים או שלש פעמים או יותר כמה שידרש).

תוד"ה קסבר כותים. "ושחיטתן פסולה כמו של עובדי כוכבים מוזבחו מה שאתה זוכה אתה אוכל", והמציין ציין כאן "לקמן יג ע"א". אבל שו בסוגיא דשחיטת עובד כוכבים נכלה לא הביאו דרשת 'וזבחת'. אלא הן מובאת במשנה לקמן דף לא ע"א בסגנון אחר לענין אחר. ונ"ל שכונו התוספות לתוספתא פ"א ה"א: "שחיטת עובד כוכבים ה"ז פסולה... שנה זבחת ואכלת — לא שזבח העובד כוכבים".

דף ד ע"ב.

גמ'. "מצנינו ביהושפט מלך יהודה שנהנה מסעודת אחאב... מומו לעבודת כוכבים... מושל מקשיב על דבר שקר. ופירש"י: "אחאב וסיעתו חזינן בהו דעובדי עבודת כוכבים הוו". וקשה לי שהרי בכתוב במלכים (א כב) היתה סעודה זו מיד לאחר שאחאב עשה תשובה (שם כא, כז: "ויקרא בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וגו'). לאחר שהוכיחו אליהו הנביא על רצו נבות הזרעאלי, ואמר ה' לאלהיו "הראית כי נכנע אחאב מלפני, יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו וגו'", וזוהי התשובה המושלמת כמש"כ הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ב ה"ב): "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם", וא"כ צדיק היה באותה שעה, שהעיד עליו יודע תעלומות בפני אליהו הנביא שעשה תשובה (ואף המתק את ענישו). וי"ל שאמנם באותו רגע מבחינת רצונו, היה בתשובה שלמה שהעיד עליו בוראו, אך תכף ומיד שב לסורו. ועי"ל ששב רק על חטא רצח נבות ולא על חטא ע"ז.

שיטמ"ק אות ב. צ"ל שכל המודה בה.

תוד"ה מומר לעבודת כוכבים. "י"ל דצדוקי דלקמן היינו לעבודת כוכבים". לשון התשובה מגומגמת, ויש ליישבה ע"פ הגירסא בתוספות הרא"ש: "י"ל דהא דלקמן היינו כומר לע"ז, שעובד ע"ז תמיד", וזוהי גם כונת התוס' דידן. ופשטו שכך היתה גם הגירסא כאן ונמחקה ע"י הצנזור שר"י, וכן מש"כ בשאלתם "הוי צדוקי ולקמן תני שחיטת צדוקי לעבודת כוכבים" צ"ל "מין" במקום "צדוקי", והוחלף ע"י הצנזור הנוצרי כי פירוש 'מין' הוא יהודי עובד ע"ז כנוצרים הראשונים, וראיתי שבתוספתא (פ"א ה"א) כתוב: "הכל כשרים לשחוט אפילו כותי, אפילו ישראל ערל, ואפילו ישראל שהמיר דתו לעבודת כוכבים", (וביאר החזו"י שישראל גמור הוא ומן התורה שחיטתו כשרה באחר עומד ע"ג, ורק מדרכן אסורה). ולכאורה

ששחט ר' יונה בר תחליפא עוף במעופו ע"י חץ בדוק, ולא חששו שם שמה נתרבח החתך בשעה שנפל העוף מלמעלה למטה. וכתב השיחת חולין לדחות ראיה זו, כי שם מיירי שפגע במפרקת וניכר אם נעשה מחמת פרכוס או מחמת החץ, אבל בדין האו"ז לא נגע במפרקת ואינו יכול להכיר ממה הגיע החתך להיות רוב, ובר מן דין שבזמניהם היו בקיאים בהקפה, א"כ יכול להיות שגם כזה אם ראו שהיה העוף מפרס הרבה היו מביאים עוף אחר ושוחטים אותו ומקיפים החתכים, אבל אנן ל"ב בהקפה ולכן קיי"ל כאו"ז.

דף ט ע"ב.

רש"י ד"ה שרץ — מת. נ"ל שכתב כן דלא תימא דהמטמא הוא החולדה, ואינו כי היא חיה ואינה מטמאה, ורק השרץ שבפיה שהוא מת מטמא.

דף י ע"א.

רש"י ד"ה השוחט בסכין ואח"כ נמצאת פגומה. פירש "וידוע הוא שכששחט בדק קודם שחיטה והיתה יפה וכו'". ודייקתי שלפי משמעות גירסת רש"י לקמן דף מג ע"ב (ד"ה השוחט) יוצא שדבריו אלו הם גמרא מפורשת, שכתב שם בפירושו דבור מתחיל: "ומאי שנא מהשוחט בסכין בדוקה, שהכניס המלה 'בדוקה' בגוף הגמ'".

רש"י ד"ה נפגמה. "ונמצא שלא נשחטו הסימנים אלא נקרעו שהפגם קורע", משמע כאן כפירוש שפירשו התוס' (דף ט ע"א ד"ה כולה) בדברי רש"י דעקור הוא בסכין פגומה שהיא קורעת הסימנים.

רבינו גרשום. "ונמצא עליו דבר חוצץ". פירש: "כלומר (כמו) שהסופר הוא אומנותו נמצא על בשרו מעט מדיו". כנראה שהבין כך ממש"כ "אע"פ שנתעסק באותו המין כל היום כולו וכו'". שהוא בעל אומנות המתעסק בדבר החוצץ כל היום. ונראה שחולק על הרא"ש בנדה (הלכות מקואות כז) שפסק שכל אשה שאומנותה לצבוע כיון שדרכה בכך אינה מקפדת ואינו חוצץ (ובדב"ח שם אות קכא למד מדבריו: "ויראה לי ג"כ דמי שהוא סופר וכותב תמיד וידיו מלוכלכות בדיו ג"כ אינו חוצץ"). אך יש להבין שהרי הרא"ש למד כן מגמ' ערוכה בזבחים (דף צח ע"ב) "רכב על בגדו חוצץ ואם מוכר רכב הוא אינו חוצץ". ושם יש לחלק בין רכב (כתם שומן) וצבע שאין בהם ממשות שאינם חוצצים (כמש"כ הרא"ש לגבי צבע שצובעות הנשים עצמן לנוי שאין בו ממש אלא חזותא בעלמא), לבין דיו שיש בו סמיכות וממשות שחוצץ אפילו לסופר שמלאכתו בכך. או שיש לחלק בין נמצא על ידיו שאינו חוצץ כי מלאכתו ודרכו בכך, לבין נמצא על בשרו דהיינו בשר שאר גופו, שאפילו מלאכתו בכך חוצץ כי שם אין דרכו ומקפיד. (אמנם רבינו ירוחם [נכ"ו ח"ה] כתב: "ויש מן הצבע על ידיהן או על בשרן אינו חוצץ... וכן כל שמלאכתה בכך אינה מקפדת בכך לא על גופה ולא על כליה", אך הטור [קצח] השמיט תיבת 'על בשרן' וכתב "וידיו צבועות" בלבד).

דף י ע"ב.

רש"י ד"ה תליסר חיותא. פירש שרב יוסף עצמו לא בדק בין זו לזו ולכן הטריף. והרהרתי מנ"ל לרש"י שהעובדא היתה ברכ יוסף, שמה היתה באדם אחר ששחט בלי בדיקה ובא לשאול לפניו והטריף לו רב יוסף. עד שמצאתי בספר קטן ושמו 'הלכות משפטי בדיקת הסכין לרבינו יונה' (גירונדי, י"ל ע"י ר"נ קורנול) וז"ל: "דאמרין בגמ' הוה עובדא ועבד רב יוסף הלילולא לבריה וטרף רב יוסף תליסר חיותא", א"כ לגירסתו מפורש בגמ' שהיתה העובדא בר"י עצמו.

רש"י ד"ה יוצא הכהן. "ואח"כ יסגיר את הדלת". בהשקפה ראשונה רציתי להגיה שצ"ל 'יסגיר את הבית' (כלשון הפסוק המובא בגמ'), או 'יסגור את הדלת', אבל ע"ז היה קשה לי סגירת דלת מאן דכר שמיה. אך לאחר"ז נתבררה לי אמיתות הגירסא שלפנינו, ופירוש "יסגיר את הדלת" הוא שלשיטת רש"י סגירת הדלת היא מעשה ההסגר, וכך דייק המשל"מ (הלכות טומאת צרעת פי"ד ה"ה) מלשון רש"י בד"ה 'הלך לביתו והסגיר' שכתב "ע"י חבל ארוך", ובד"ה 'יכול' כתב 'לילך לביתו ולחזור ולסגור הדלת', ששיטתו שסגירת הדלת היא ההסגר. והקשה עליו כיצד יסביר לשון הסגר שנאמר בנגעי אדם ובנגעי בגדים (וחלק עליו ופירש שההסגר הוא אמירת הכהן שהבית מוסגר, וכיאר המשנא [נגעים פי"ב מ"ו] שמצבו של הבית הוא ככלי סגור שאין יודעים מה יש בו. וכיארתי שבלשון התרגום נקרא נגע הצרעת "סגירותא", וא"כ ההסגר הוא שהכהן אומר שנגע זה בחשש צרעת). וי"ל שכך היא שיטתו של רש"י גם בנגעי אדם ובגדים, שבפירושו עה"ת (תזריע יג, ד) פירש לגבי נגעי אדם: "והסגיר הכהן את הנגע... יסגירו בבית אחד ולא יראה עד סוף השבוע", וכן אפשר לומר שגם בנגעי בגדים יפרש שסוגרים אותם בבית, וזהו ההסגר (וכן הקשה המשנא על המשל"מ, אך מ"מ החזיק בדעתו). וכן הקשתי על המנ"ח (מצוה קסט אות יב) שכתב שכל

הלשון 'שהמיר דתו' תמוהה, שנראה שאינו סתם מומר לע"ז בלבד, אלא שהמיר כל דתו לדת ע"ז, ולא מצינו מ"ד כזה בגמ'. שאפילו ר' ענן לא התיר אלא שחיטת ישראל מומר לעבירה אחת של עבודת כוכבים אבל שאר המצוות מקיים כאחאב, אבל לא שהמיר דתו לע"ז לגמרי. וכשהראיתי ד"ז למור"ד הגאון ר' יצחק ירוחם בורודיאנסקי שליט"א מיד עלה חשדו שיד הצנזור בדבר. ואכן בתוספתא מהדורת צוקרמנדל (כת"י ערפורט) מצאתי כתוב: "ואפילו ישראל מומר" ותו לא, (והחזו"י הביא שכן הגירסא בספר האשכול, ושם ממשיך: "אבל שחיטת עובד כוכבים"). וברור שהנוסח שלפנינו הוכנס ע"י הצנזור, ומגמתו ברורה.

דף ה ע"א.

"חמורה עבודת כוכבים שכל הכופר בה כמודה בכה"ת כולה". עיין שיטמ"ק לעיל דף ד ע"ב אות ב' שהיפך הגירסא בדברי רש"י שם, וגרס 'שכל המודה בה ככופר בכה"ת כולה', וגמ' במומר לכה"ת חוץ מע"ז.

רש"י שם: "האי תנא חמירא ליה שבת כעבודת כוכבים, דהעובד עבודת כוכבים וכו'". מוכיח זאת מחשבון שעבודת כוכבים היא כפירה בהקב"ה כמו חלול שבת. וראיתי בכעל הטורים (ריש פרשת קדושים) שהביא לכך דרשת סמוכים: "וסמין לשבת עכור" (ואת שבתותי תשמור... אל תפנו אל האלילים) ששקולים הם מנסך יין לעכור" ומחלל שבת כדאיתא בפ"ק דחולין".

דף ה ע"ב.

רש"י ד"ה אשר לא תעשינה. הביא הפסוק בויקרא (ד, כב) גבי נשיא: 'או הודע אליו חטאתו אשר חטא והביא אשמו', אך שם בפסוק כתוב 'והביא את קרבנו'.

תוד"ה צדיקים. "ואור"י דדוקא במידי דאכילה... שגנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור". נ"ל לבאר שהגנאי ששייך דוקא באכילה, הוא משום שמדי דאכילה שאוכל אכילת איסור המטמטמת אותו מתורתו היא גנאי יותר משאר עבירה. כמו שהביא המסילת ישרים (פי"א) בשם הספרא (ויקרא יא): "ולא תטמאו בהם ונטמאתם במ"מ אשם אשם כס סופכם ליטמא במ", וביאר: "והיינו כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה ממש בלבו ונפשו של אדם עד שקדושתו של המקום ב"ה מסתלקת ומתרחקת ממנו, והוא מ"ש בשי"ס (יומא דף לט ע"א) ג"כ ונטמאתם במ אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמטם, שהעבירה מטמטמת לבו של אדם כי מסלקת ממנו הדיעה האמיתית ורוח השכל שהקב"ה נותן לחסידים וכו' והמאכלות האסורות יתירות כזה על כל האיסורים כיון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש ונעשים בשר מבשרו". (וכ"כ רבינו בחיי בפרשת משפטים בטעם איסור בשר בחלב). והן אמת שדרשה זו נאמרה שם כיומא על כל העבירות, אך הפסוק נאמר בפרשת אכילת השרצים הטמאים, והוא במידי דאכילה. (והרי"ף שם [בעין יעקב] הקשה שהלא קרא איירי בשרצים ולא בעבירות, ויישב שלא השרצים הם המטמטמים אלא גוף העבירה, והבן יהוידע יישב שמאכילת שרצים יצא קטרוג על שאר עבירות). ומ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו ומיירי דאכילה, שתוצאותיה מתפשטות בכל גופו של האוכל ומטמטמת לבו. ולכן דוקא היא גנאי לצדיק שיהיה לבו מטומטם ואטום מכל חכמה. וע"כ כתבו תוס' שהיינו דוקא בשהוא עצמו אוכל האיסור אבל לא בגורם לאחרים, כי אז לא שייך גנאי זה שלבו של הצדיק נאטם. ולפי"ז תצא נ"מ מהחילוק שחילקו התוס' בין אוכל דבר האסור בעצמותו לבין אוכל היתר בזמן איסור אכילה, שטמטום מאכלות אסורות הוא רק בדברים האסורים בעצמותם, אבל בדברים האסורים באיסור זמן אין טמטום. (ועוד נ"מ לפי מש"כ התוס' לקמן דף ז ע"ב ד"ה הא אתמר, שבירושלמי ומד"ר כתוב שחמורו של רפב"י מחמירה היתה על עצמה, יוצא שגם בדבר שהצדיק מחמיר על עצמו שייך טמטום וממילא גם אין הקב"ה מביא תקלה ע"י בזה).

דף ז ע"א.

רש"י ד"ה דבמצוה עסיק. לכאורה מהגמ' משמע כשיטת הרי"ף (פסחים דף מ, דף יכ ע"א מדפי הרי"ף) דבעי שימור משעת קצירה (דדארי חטי', שהיו חטים שלמות בלתי טחונות), וצ"ע מדוע פירש"י דמתחילת טחינה והרקדה בעי שימור.

דף ט ע"א.

ראיתי להביא כאן מעט מתורתו של בעל השיחת חולין הקודם (משנת תקל"ח, ראה בהקדמת ספרי זה). הרמ"א (סי' כה) פסק שיש לבדוק בסימנים מיד לאחר שחיטה בטרם יזרוק העוף מידו, אבל בדיעבד כשר ולא חיישינן שמה בשעה שזרק העוף התרחב החתך ע"י הפרכוס, וכתב הט"ז שם שהיא דעת מהרי"ק החולק על האו"ז הפוסל גם בדיעבד. ומביא ראיה מדף ל ע"ב

מקום שמבואר גבי נגעי אדם שמסגירים אותו, אין הפירוש שמסגירים את האדם בחדר, אלא רק שיש לו דין מוסגר, וסיים: "וזה אליבא דכו"ע גבי נגעי אדם ובגדים, ורק בנגעי בתים יש הרכה שיטות שצריך לסגור הדלת ממש". ועתה ראיתי במנ"ח הוצאת מכון ירושלים שהביאו מגלילין ספרו של בן המחבר שהרגיש בזה והביא פירש"י על הפסוק בנגעי אדם, והביאו ראיה לשיטה זו מויק"ר (מצורע יג, ה): "הקב"ה חובש בבית האסורים, שנאמר והסגיר הכהן את הנגע", ובשם המאירי מגילה דף ח ע"ב שסוגרים אותו בבית מחוץ למחנה, וכן תוס' במו"ק דף ז ע"א ד"ה בהסגר ראשון, שכתבו (גבי נגעי אדם): "בבית הכלא היה עומד".

גמ'. "בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו... היכא דלא איתחזק אבל היכא דאיתחזק איתחזק". בעין יעקב הביא דברי הגמ' הללו, למרות שהוא מאמר הלכה מובהק ולא מאמר אגדה. כי נלמד ממנו מוסר עצום, כמש"כ שם 'הבונה', שכאשר אין ברור לנו חסרון באדם אין לבקש ולבדוק אחריו יותר, אם לא דאיתחזק אצלנו לבעל פחיתות, כי אז יש להשתדל לראות בכיורו.

דף יא ע"א.

גמ'. "אתיא מרישא של עולה". נראה יותר נכון לומר מראשה של עולה, כמש"כ בתוד"ה מנין (לקמן דף כז ע"א). (וכ"כ המראה כהן).

תוד"ה אתיא מפרה אדומה. "מיהו בטרפה מחמת שהריאה היא סרוכה דאם היינו בקיאין לבדוק, אפשר שהיה לה היתר". מריש הו"א שהתוס' לשיטתם (דף מח ע"א ד"ה רב) שנוהגים להטריף כל הסירות האמורות שם ואין בודקים אותן לא בדופן ולא בפשוטי. אבל הר"ן כתב: "ומיהו ה"מ בטרפות דאיכא למימר דהשתא סמוך לשחיטה ממש נולד בה, אבל בטרפות סירכא או שאר טרפיות שאי אפשר לתלות בשעת שחיטה, בהא ודאי אסורה דכיון דיצתה מחזקתה וע"כ קודם לזמן מציאה יצתה ואין אנו יודעין כמה, אוסרים אותה למפרע", ובחידושי אנשי שם הביאו התוס' דידן שהתיר מטעם ספ"ס (משמע שחולקים על הר"ן). ונ"ל שהר"ן לשיטתו שכתב בפא"ט (דף יב ע"ב מדפי הרי"ף): "ומיהו כל היכא דאיכא למיכדק בדקינן, שאפשר שמתוך בדיקתנו יתברר שמחמת הריאה וכו' ואם לא נראה כן נתלה בדופן וכשרה", א"כ לשיטתו בודקים הסירות בדופן ובפשוטי, ואינו יכול להתיר מטעם ספ"ס. (אך צ"ע שמרן הב"י בסימן פא ד"ה וא"א וכו' בטרפיות שע"י סירכא) הקשה על הרשב"א והר"ן שנקטו סירכא לאיסור ולא התירו משום ספ"ס, והשיב שכונתם לשאר טרפות שא"א לתלות בשע"ש, אבל אה"נ בסירכא מתירים משום ספ"ס. ולא תירץ שהר"ן לשיטתו [שאף הוא פסק כמותה בסימן לט, שאין נוהגים כתוס' אלא מתירים סירות ע"י בדיקת דופן, וחלק על הרמ"א שפסק כתוס' בפא"ט], ובשו"ע פא, ב, פסק דטרפיות דסירכא מותר מטעם דהוי ספ"ס כתוס' אצלנו. ולכן הדרני בי, וצ"ל שהספ"ס אינו משום הבדיקות שכתבו תוס' בדף מח, אלא סירות אחרות שמטריפים מחומרא של חסרון בקיאות).

דף יג ע"א.

רש"י ד"ה שחיטת מין. "והא מתניתין". אולי צ"ל 'דמתניתא'. תוד"ה בעא מיניה. "ומיהו ההוא דערכין ע"כ תלמידו של רב הוה", וכן בשבת דף קכח ע"א מפורש דתלמיד דרב הוה. וע"פ דברי תוס' אלו דתרי ר"ה הוה, יש ליישב מה שהקשו לקמן דף יד ע"א תוד"ה אר"ה (וכן נסמן שם במסוה"ס).

דף יג ע"ב.

גמ'. "איש לרבות העובדי כוכבים". קשה לי, והא איתא בב"מ (דף קיד ע"ב) "אדם כי ימות כאהל, אתם קרויים אדם ואין עובדי כוכבים קרויים אדם". ונ"ל שיש לחלק בין לשון 'אדם' ללשון 'איש', 'אדם' מתייחס לאדם הראשון שהאמין בה' ועבדו, ולכן שם זה מתאים רק לצאצאיו ישראל הממשיכים בדרכו. אבל 'איש' מתייחס לבנו, אנוש, שעל דורו אמר הכתוב "אז הוחל לקרוא בשם ה'", וכדפירש"י שם לקרוא בשם ה' לעבודה זרה, ולכן לשון איש כוללת גם גויים ההולכים בדרך זו. וכן משמע לי בכמה מקראות שנאמר בהם לשון אדם ואיש או אנוש בחד, שלשון איש או אנוש היא כללית ולשון אדם היא מיוחדת למובחרים (כישראל). כגון הכתוב בישעיה (נו, ב): "אשרי אנוש יעשה זאת, וכן אדם יחזיק בה", כאנוש לשון עשייה כללית ובאדם לשון החזקה מיוחדת.

דף יח ע"א.

גמ'. "רבינא אמר... ממסמס ליה בפרתא". פירש"י: "פרתא תרגום של פרש". ורבינו גרשום פירש: "מלכלכין ליה לבישרא בטינא", (ופירוש 'טינא' הוא טיט, שתרגום 'רפש וטיט' הוא 'סין טין', הערוך ערך טן א').

ולפי"ז חשבתי לומר שלרבינו גרשום יהיה פירוש "פרתא" הוא מלשון נהר פרת, שמלכלכים הבשר בטיט היון של נהר פרת. שהרי רבינא היה ראש ישיבת מתא מחסיא השוכנת על גדות נהר פרת (סדה"ד בשם רש"י יומא דף פו ע"א, וכן משמע בשבת דף קכה ע"א).

דף יט ע"ב.

עין משפט אות ז (קמד). צ"ל סמ"ג עשין סג.

דף כ ע"ב.

רש"י ד"ה אבל למ"ד. צ"ל "דפליג אדרכי אלעזר הקפר".

עין משפט אות א (קמו). צ"ל סמ"ג עשין סג.

דף כא ע"א ע"ב.

מספר פסוקים שכתבו רש"י ותוס' כאן, ולא ציינו היכן הם כתובים. רש"י ד"ה כשהוא אומר והקריבו — בעוה"ע של נדבה "והקריבו הכהן" (ויקרא א, טו). תוד"ה כמשפט (למטה) וי"ל ד"כיום צותו" כתיב על "זאת התורה לעולה וכו'" (ויקרא ז, לו). בעמוד ב: רש"י ד"ה ת"ל — בעולת נדבה "ומלק את ראשו והקטיר המזבחה ונמצה דמו (ויקרא א, טו). רש"י ד"ה ר' ישמעאל אומר — בהיקשא ד"וזאת התורה וגו'" (ויקרא ז, לו).

דף כב ע"א.

תוד"ה ת"ל והקריבו. נ"ל דד"ה זה קאי על דברי ר' ישמעאל (דף כא ע"ב) ולא על דברי ראב"ש בדף זה, וכונתו לפירוש רש"י שם ד"ה ת"ל והקריבו. תוד"ה שיכול והלא דין הוא. "בשום דוכתא ל"ג תרווייהו". ראה לקמן דף כד ע"א גבי הגורל עושה וכו' שגרסו תרווייהו. וכן בהוריות דף י ע"א גבי כהן משיח שעבר ואח"כ חטא גרסו לתרווייהו. ובשני המקומות הללו הק"ו שמביא הוא שכלאו קרא הו"א הכי, וראיה ששם בהוריות גבי והלא דין הוא של כהן משיח שחטא לפני שנתמנה, שמו כסוגריים את המלה 'שיכול' (ומסוה"ס ציין שב"ש מחק תיבה זו).

דף כד ע"א.

רש"י ד"ה שלא ראה סימן יפה. פירש: "לומד ושוכחו". מדויק שדוקא כשלומד ואעפ"כ שוכח, אבל אם לא למד טוב, יכול לראות סימן יפה במשנתו (אם יתחיל ללמוד טוב).

תוד"ה התמד. בשורה התחתונה, אולי צ"ל 'כדפירש' (ולא 'כדפירשית').

דף כז ע"ב.

מספר פסוקים שכתב רש"י ולא ציינו היכן הם כתובים. ד"ה מיאון: דאיש כתיב בפרשה "ואם לא יחפוץ האיש" (דברים כה, ז). ד"ה סדר הבדלות: "ולהבדיל בין הקדש וגו'" (ויקרא י, י). "ויבדל בין האור ובין החשך" (בראשית א, ד ונשם כתוב: "ויבדל אלוקים"). "ואבדיל אתכם מן העמים" (ויקרא כ, כו). בדף כז ע"א, ד"ה דם הנפש: "דמו בנפשו הוא" (ויקרא יז, יד) "ואני נתתיו לכם על המזבח" (שם, שם, יא). "דם שהנפש יוצאה בו מכפר" — נדרש במסכת כריתות דף כב ע"א.

תוד"ה ה"נ מבלבלי. "כדאשכחן בפרק התערובת (ובחים דף עז ע"ב) גבי יין וחלב לחין אין חוצצין וכו'". לא מצאתי שם כדבר הזה. ואדרבה, שם תניא "דלי שיש בו יין לכן או חלב והטבילו הולכין אחר הרוב", ותוס' שם (ד"ה דלי) כתבו: "לא דמי להא דתנן [צ"ל דתניא] (שבת דף קכ ע"ב) הדיו והחלב לחין אין חוצצין, דהכא כיון דהאי דלי יש בו חלב עד רובו לא מחלחלי מיא, ולא דמי לחלב דמנח אגבא דמנא או אגבא דגברא ונחית וטביל". ובשבת דף קכ ע"ב ובזבחים דף לה ע"א ובמנחות דף כא ע"א תניא (מתוספתא דמקואות) "הדם והדיו והדבש והחלב יבשין חוצצין לחים אין חוצצין", ויין לא תני שם.

דף כח ע"א.

תוד"ה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה. "י"מ דדריש בגימטריא וכו'". קשה לי שהרי אין זו גימטריא אלא ראשי תיבות. וי"ל ע"פ פירוש רש"י על מסכת אבות (פ"ג מ"ח) שפירש: "וגימטריאות — חשבון האותיות ונוטריקון". ונוטריקון פירש הערוך (ע"פ שבת דף קה) שאות אחד סימן למלה, דהיינו כראשי תיבות, וגם הן קרויות גימטריא. והרב אליעזר אמריאל שליט"א הראני שיישב זאת הגאון בעל הקה"י צ"ל בסוף ברכת פרץ: "לשון התוס' צ"ע שפתחו י"מ דדריש בגימטריא דכאשר, וסיימו דרשה של נוטריקון. ונ"פ שיש חסרון בדברי התוס' וצ"ל כמש"כ בפירוש רבותינו בעלי התוס' בשם ר"י מקורבלי, כי כאשר צויתך בגימטריא רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה, ואח"כ יד"א אחד בעוף שי"ן וכו'".

דף כח ע"ב.

גמ'. "תניא כותיה דרב חסדא שחט שני חצאי סימנין וכו'". הוא בתוספתא פ"ב ה"א, ושם גרס בדברי רבי יהודה "את הוושט ושני הוורידין".

וראה בפנים הספר הערה 166-174 (עמוד 74 בצד שמאל למטה).

רש"י ד"ה חכים יוסף ברי בטרפות כר' יוחנן. "דשדר ליה שמואל וכו' למיבדקיה בגווייהו". ולא זכיתי להבין, שאדרכה שם שלח לו שמואל להוכיח לו שהוא גדול ממנו ובקי בטרפות יותר ממנו, ואחרי ששלח א"ר יוחנן יש לי רב בבבל (א"כ הול"ל חכים ברי כשמואל). ועתה מצאתי שמהרא"ל צונץ הקשה קושיא זו בגו"א, ותיירץ דקיי"ל שמואל ור' יוחנן הלכה כר"י, אלמא אע"ג דשמואל הוה גדול מ"מ התקבלה הלכה כר"י, וע"כ אמר שכנו חכם כר"י שהלכה כמותו, והאריך שם לבאר דיוק הלשון בדברי רבא ע"פ הסוגיא.

דף כט ע"א.

גמ'. הכש פשח סימן. צ"ע מאי אות ח', שלפי הנראה כל אות היא אחת האותיות הראשונות בשמו של בעל השמועה (הושעיא, כהנא, שימי, פפא, אשי. וכו') היא שמועת רשב"ל שהביאה אחרי רב אשי שגם הוא סובר רישא בחולין וסיפא בקדשים. ואולי הכונה לאות ח' במלה הראשונה בדבריו של רשב"ל "מאחר".

שם ע"ב.

בהגהת מהר"ב רנשבורג. צ"ל בתורה.

דף ל ע"ב.

רש"י ד"ה תיקן. מה שכתוב שם: "לא חייש לפסולא. דמיעוטא לא סמכינן וכו'". הנקודה נכנסה בטעות, וכך צ"ל: "לא חייש לפסולא דמיעוטא, לא סמכינן וכו'".

עין משפט. נראה שנשמטו משם פסקי הרמב"ם והשו"ע על איזמל (במשנה כאן) ומחטא דאושכפי (לקמן דף לא ע"א). והם: כרמב"ם פ"א מה"ש הכ"ז, וטוש"ע סימן ח סעיף א.

גליון הש"ס. צ"ל דף כד ע"ב.

דף לב ע"א.

רש"י ד"ה ישכב ושיטמ"ק אות ה. בפסוק בדה"י כתוב ישכאב.

דף לה ע"א.

רש"י ד"ה ומותר ליגע. נראה דצ"ל 'ורבי יונתן' (ולא יוחנן).

דף לו ע"ב.

עין משפט אות ב (קטו). צ"ל סמ"ג לאוין קלד. וכן צ"ל בדף לח ע"א בעין משפט אות קיז, ושם בעמוד ב' אות קכא.

הגהות מהר"ב רנשבורג אות א. וכן פירש רש"י אצלנו לפי גירסת השיטמ"ק אות ח'.

דף לח ע"א.

רש"י ד"ה אבוא דבר אבוכרם. "ומכירין היו את הבן ולא [ראו] את האב". לכאורה קשה וכי מה בכך שהיו מכירים את הבן ולא את האב, והלא חשבון פשוט הוא שמי ששמו בר אבוכרם שם אביו הוא אבוכרם, אלא למדנו מכאן יסוד גדול, שיאמר האדם רק מה שידוע בבירור בעצמו, ולא יחליט בודאות דבר שהבין בסברתו או מחשבון שכלו, שאע"פ שידעו ששמו בר אבוכרם מ"מ נמנעו לקרוא לאביו בודאות בשם אבוכרם, כי לא הכירוהו ולא היתה ידיעתם בשמו מוחלטת. (ואם בכל אופן רוצה האדם לומר דבר שהבין בכח סברתו, יאמרנו ויצוין שמסברתו אמר).

דף מא ע"א.

גמ'. "ה"מ כותי". נ"ל דצ"ל 'גוי' או 'עובד כוכבים', ולא כותי (קודם גזירה). כמש"כ ברש"י ד"ה ורב נחמן.

דף מב ע"ב.

גמ'. "כרשב"א דאמר יכולה היא ליכוות ולחיות". בתוספתא שם (פ"ג ה"ג) נראה שרשב"א אמר כן וחלק רק על 'נשבר העצם וניטל צוה"ג שלה', ולא על 'נתחתכה ירך שלה' שנשנה ברישא דברייא. ואולי הכונה בנשבר העצם היא גם לנתחתכה הירך. ולכאורה מהלשון שם משמע כמ"ד בפרק רביעי (דף עו ע"א) שארכובה היא העליונה שכנגדה בגמל ניכר, שאמר 'ירך' שהיא הקולית שלמעלה מארכובה זו. אך יש ליישב שקורא ירך לכל הרגל האחרית, כדמוכח מרש"י שם ד"ה שלשה עצמות בירך. ומה שאמר רשב"א "שיכולה ליכוות ולחיות", לפי פירש"י ביבמות דף קכ ע"ב (ד"ה מלובנת) מתבאר שיכולים לרפא חתוכת הרגל ע"י כויית אש במקום החתך, ומחמת זה מכשיר רשב"א כל חתוכות הרגל (ובחזו"י על התוספתא הנ"ל כתב שהטעם הוא שכל דאי בדרי ליה סמא וחי' ל"ה טריפה. והוסיף שמע"י מרפאים גם בזמנינו).

גמ'. כמה חסרון בשדרה. במסורת הש"ס צ"ל בכורות לו ע"ב.

עין משפט אות א (יז). צ"ל הלכה ח'.

דף מד ע"ב.

גמ'. דרש מ"ז וכו' עליו הכתוב אומר יגיע כפיך כי תאכל וכו'. ראיתי לבאר היכן כתוב בפסוק ענין רואה טריפה לעצמו. ע"פ דברי רב לעיל דף ט ע"א "ת"ח צריך שילמוד... שחיטה", ופירש"י: "לאמן ידו לכך, אע"פ שבקי בהלכותיה", ששחיטה וכן טריפות הם חלק מחלקי התורה שלא די בו בעמל מוח ופה, אלא צריך גם עמל ידיו וכפיו. והיינו 'יגיע כפיך' שהת"ח יגע בתורתו גם בכפיו לבדוק הבהמה ולהכשירה (כך פירש הרשב"ץ ביבי"ש להיתירא שמתיר הבהמה, ודלא כרש"י וכל הראשונים שפירשו שאוסר הבהמה), ואז 'כי תאכל' — שמתירה לו לאכול ונהנה מיגיע כפיו.

דף מה ע"ב.

רש"י ד"ה שאינו מוליד. "תולדות האיש מן המוח היא באה וכו'". אולי זה ביאור למאמרם לעיל דף לו ע"ב "שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה", (ופירש"י "קרי"). שהוא דבר שלא מצינו כדוגמתו בעבירות אחרות (שע"י הרהור בעבירה ביום יבוא לעבור עליה בלילה בשנתו שלא ברצונו), והוא עקב הקשר הישיר שיש בין המוח לגיד הגוייה, ההרהורים שההור ביום באים בלילה לידי מעשה.

דף מו ע"ב.

עין משפט אות א (סט). צ"ל סמ"ג עשין סג. וכן יש לתקן לקמן דף מח ע"א בעין משפט אות א (קב).

דף מח ע"ב.

עין משפט אות ד (קיב). צ"ל מיימוני פ"ו.

דף מט ע"א.

עין משפט אות ג (קיח). צ"ל מיי" פ"ו. ובאות ד (קלט) צ"ל מיי" שם פ"ו ה"ז.

דף נ ע"ב.

תור"ה ואיזהו כרס החיצונה. צ"ל '(דף מג ע"א)', שם הוא בד"ה הנך.

דף נא ע"א.

עין משפט אות א (קלח). צ"ל מיי" פ"כ מהלכות מכירה.

דף נא ע"ב.

רבינו גרשום. "אבל בדרך הליכתן של מים, מיה הוא דקא משפלו ליה", כצ"ל.

דף נב ע"א.

שיטמ"ק אות ז. "אכתי לא קאמר להו", כצ"ל.

דף נג ע"ב.

תור"ה אחי בהו לידי תקלה. "והא דאמר לקמן וכו' ולא חיישינן לתקלה". נ"ל שלרש"י לא קשה קושיא זו, כיון שפירש שהתקלה באה "אידי דהוה בהו טובא לא מצי לאיזהורי בהו", משא"כ בביצי ספק טריפה שמועטות הן בכל שיחלא. ואולי תלוי בחילוק פירושיהם לחיבת 'שרקפא', שלרש"י הוא סל מלא עופות, דהיינו מרובים, לכן פירש שהתקלה מחמת שמרובים הם, אבל התוס' פירשו שהוא קן, ואפילו גוזליו מועטים, ובכל אופן חיישינן לתקלה. לכן שאלו מה ההבדל בין שרקפא לשיחלא קמא דספק טרפה.

דף נד ע"א.

עין משפט אות פ (קצד). צ"ל מיי" הלכה כג. ובאות ק (קצו) צ"ל הלכה ט.

דף נד ע"ב.

רבינו גרשום. "תנן התם במסכת תענית גונבי עלי וקוצעי קציעות". ובהערה שם (א): "לפנינו בתענית דף כח ע"א גבי גונבי עלי ליתא כלל דבעלי אומניות עומדין מפניהם, רק כ"ה בכורים פ"ג מ"ג רצ"ע". ונ"ל ליישב שרבינו גרשום מפרש המשנה בביכורים שאותם מביאי הביכורים שבעלי האומניות עומדים מפניהם, הם הם גונבי עלי. שהיה קשה לו שאם הם מביאי ביכורים סתם לא שייך בהם כ"כ "שלא תהא נמצא מכשילן לע"ל". אבל בגונבי עלי שייך, שמסכנים עצמם ומתאמצים ויש לעודדם.

דף נה ע"ב.

גמ'. "רביב"ח הוה קאזיל במדברא אשכח הנהו דיכרי וכו'". בפרק המוכר את הספינה (ב"ב דף עג ע"ב-עד ע"א) מצינו ג"כ לשון זו של רביב"ח שהיה הולך במדבר פעמים מספר. ונראה שם שהיה זה מדבר סיני, כדמשמע מהמראות שראה שם וממה שא"ל אחוי לך הר סיני (ומרש"י שם ד"ה היכא דנשקו ארעא ורקיעא). והנה, מסופר שם שראה שלשה מקומות חשובים שנשארו זכר לאבותינו במדבר: מקום מתי מדבר, הר סיני ומקום בליעת עדת קורח. אמנם מתי מדבר שתקו, אך מהר סיני ומעדת קורח נשמעו קולות כבירים. מהר סיני שבעבר היו בו קולות וברקים מהשמים, נשמעה עתה בת-קול שמימית, כל אלו קולות בידי שמים. ומעדת קורח (שחטא בדיבור פיה)

נשמעו זעקות משה אמת וכו', דהיינו קול בידי אדם. וע"כ י"ל שרבי"ח אצלנו מצא את האילים בעלי הריאות הצמוקות באותו מדבר בו היה רגיל לילך, והסתפק עליהם מחמת איזה פחד צמקו, אם מחמת קול הר סיני דהוי בידי שמים, או מחמת קול עדת קורח דהוי בידי אדם. (ולפי"ז מיושבת שאלת האחרונים [תכ"ש לו ס"ק עה] שהיה זה במדבר דלא שכיחי אינשי). "חרותא בידי אדם פסולה". אחת הדוגמאות לחרותא בידי אדם, כתב בה"ג: "היכא דנכיס חברתה בפניה, הוה עובדא ונכס טבחא כמה חיירי באנפי הדדי ואשתכחן כולהו דצמוק ריאה דידהו", וכ"כ הר"ף: "ראתה אדם ששחט לפניו בהמה אחרת", וכ"כ הרמב"ם בפיהמ"ש, והרשב"א בתוה"ק: "בידי אדם ששחט הרבה בהמות לפניו". ומזה פסק הבית אפרים להלכה (תשובה כו) להזהיר השוחטים שלא לשחוט עוף בפני חבריו, ואין לומר עופות לאו בני הרגשה נינוה, כי מבואר שגם בעופות צמקו ריאותיהם מחמת שראו שחיתת אחרים, ואין מועיל שישחטם מיד בטרם יצמקו, כי בו כרגע נטרפו, ובפרט שלרוב שוהים עוד זמן מה בטרם ישחטו. (והזכ"צ הוסיף שיש לאסור גם מטעם צבע"ח). וידידי המנוח הרה"ג אברהם יחזקאל שוויכר זצ"ל תמה על כך שראה בכל המשחטות שאין נוהרים בזה כלל, וחשב לנסות לעורר ולתקן דבר זה. וללמד זכות על מנהג העולם אמרנו שסומכים על בדיקת הריאה אח"כ, ואולי גם י"ל שכזמנינו נשתנו הטבעים עקב השחיטות ההמוניות אינם מתפחדים כ"כ ודמאי עליהו ככשורא, והראיה שבבדיקה שלאח"כ אין מוצאים חרותות.

עין משפט אות ח, ט (רט). צ"ל מ"י פ"ח.

דף נז ע"א.

גמ'. אנא מתניתא ידענא. העיר מהר"ם שיף: "רב ידענא הול"ל". ואולי יש ליישב לפי מ"ש רב תנא ופליג.

דף נח ע"ב.

רש"י ד"ה קורט של חלחית. לפנינו בגמ' לא כתוב 'קורט'. ושם נמשך רש"י אחר לשון המשנה בע"ז דף לה ע"ב, או שכתב כן לפי מסקנת סוגיין "הא בעלין הא בקרטיין". ובר"ן כתב ד"ה "הלעיטה חלחית", ואז פירש: "קורט של חלחית", ואולי היא הגירסא הנכונה ברש"י.

דף ס ע"א.

רש"י ד"ה מקרין תרתי משמע. נ"ל דשייך לפני ד"ה בקומתן נבראו. תוד"ה פסוק זה. "כמו שיסד הפייט", הוא הפייט רבינו אמתי ב"ר שפטיה, בפיוט אשנבי שחקים (יוצר לשמח"ת). אבל את הפיוט 'שר משרת' לא מצאתי שם, (ביבמות ציינו שגם הוא ביוצר לשמח"ת).

דף ס ע"ב.

רש"י ד"ה כתוב קניני ובליסטרי. "שיש בה תיבות יפין ולשון צח". היינו יוונית, שפת בני יפת (יפת אלוקים ליפת), ורש"י ב"ק דף פג ע"א קורא ליוונית "לשון צח".

דף סב ע"ב.

גמ'. "אזוב ולא אזוב יון... ולא אזוב רומי". נ"ל שאינם קרויים ע"ש מקומות יון ורומי, כי אחרת אין זה שם לואי כדכתב רש"י בד"ה אזוב יון שאם קרוי ע"ש מקומו לא חשיב שם לווי (כדמשמע מהגמ'). ומלבד זאת הרי בזמן מתן תורה לא היתה רומי קיימת עדיין, כדאיתא בשבת דף נו ע"ב: "בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאלי ונעץ קנה בים ועלה בו שירטון ועליו נבנה כרך גדול של רומי במתניתא תנא אותו היום שהכניס ירבעם שני עגלי זהב וכו' נבנה צריף אחד וזהו איטליאה של יון", וכ"כ בירושלמי ע"ז פ"א ה"ב: "באו רומוס ורומולוס ובנו שני צריפים ברומא". אך הרמב"ם בפיהמ"ש נגעים פ"ד מ"ו פירש שקרויים ע"ש המקומות, וכבר העיר על דבריו שם המשנא (והרש"ש הקשה על רש"י אצלנו מהמשנה בנגעים לפי פיהמ"ש. אך אפשר לתרץ דפליגי, כי רש"י כאן פירש כדמשמע מפשטיה דסוגיין).

דף סח ע"א.

מתני'. בהמה המקשה. פשוט שיש לקרוא שם הפרק 'בהמה המקשה' (מ"ם בשוא וקו"ף בפתח), דהיינו בהמה המתקשה בפעולת הלידה (כמו 'נַפְקָשׁ בלדתה'). ולא כלישנא דנקיט בעלמא הַמְקָשָׁה (מ"ם בפתח וקו"ף בשוא), דהיינו שהבהמה מקשה דבר אחר ועושה אותו קשה (כמו 'מְקָשָׁה לכו', משלי כח).

דף פג ע"א.

רש"י ד"ה דוכות הוא לו. "דהא לא סגי ליה בלא בשר". שאינו יוצא ידי חובת שמחת הרגל בלא בשר כדאמר (פסחים קט ע"א): "אין שמחה אלא בבשר". ובד"ה חוב הוא לו פירש"י: "להוציא הוצאות הפסד הוא לו", בשאר

ימות השנה חוב הוא לו לקנות בשר כי ההוצאות מנוכות מכיסו, ז בארבעה פרקים ששינוי זכות היא לו, שאין ההוצאות עליו כדאיתא בב"ב דף טז ע"א שאם הוסיף מוסיפין וכו'. ולפי"ז יתורץ מה שהקשו בה בשבת דף מז ע"א (ד"ה בגלילא שנו) על רש"י שם שמשמע מכאן ע שירים מהא דהרכו סעודה בעריה"כ, כי י"ל שדוקא עניים אינם מר בסעודה בשאר ימות השנה, אבל בימים טובים שאם הוסיף מוסיפין מנצלים את ההזדמנות ומרכים בסעודה שאינה מחשבון הדמים הקצו מר"ה.

דף פז ע"ב.

גמ'. "כוס של ברכה שוה ארבעים זהובים וכו' עדיין ישנה לא משפחה וכו'", כצ"ל. ובדפוס וילנא נפלה טעות הדפוס והיו"ד של י"ט קפצה אל תיבת 'שוה' שמעליה.

דף צ ע"ב.

רש"י ד"ה השקו את התמיד. "כשבאין לשוחטו משקין אותו והוא להפשיט", כדאמר בביצה דף מ ע"א: "משקין ושוחטין את הבייתו דלשקי אינש בהמתו והדר לשחוט משום סרכא דמשכא". ופירש"י: "שו נוחה להפשיטה". אבל הר"ף שם פירש: "דאי איכא סירכא משתמט וכ"פ הרמב"ם בפיהמ"ש: "כי ההשקאה קודם שחיטה יתיר ריאתה, ואנ שם סירכא חלושה נשמטת ונכרתת". והביא מרן הב"י (סי' לט) בשם הכ "קבלה בידי מרבתי ומאת זובחי הזבח הבקיאם, כל בהמה שלא הושי מים סמוך לשחיטה, כולה מלאה סירכות דקות וקשות" (ומשמע בכי שהסירכות הללו אין להם דין סירכא אמיתית ולכן מותר לגרום להם מחיים, אבל לאחר שחיטה לא יוכל להבדיל בינן לסירכות אמיתיות). ו הש"ך (ס"ק לב) בשם אביו (רבי מאיר כ"ץ) שלמד כן מהגמ' בביצה כד הר"ף והרמב"ם. וכתב הפר"ת (ס"ק יז) דהיינו שמשקים אותה הרבה מהרגיל המספיק לחיותה, שישקה אותה כל כך עד שהלחות תגיע לו וימתח עורה וכל הסירכות יכרתו. ושאלתי את הרה"ג יונה ראם שליט" בית המטבחים פעה"ק ירושלים ת"ו, מדוע לא ראיתי בשום בית מטבו שינהגו כן, וענה לי שעיצה זו מועילה רק לסירכות חלושות (כפיהמ"ש), ולא לסירכות החזקות שגם מים רבים לא יוכלו להן, ולכן משתלם להטפל למאות בהמות ולהכריחן לשותות בספל אדירים.

דף צב ע"ב.

במסורת הש"ס. צ"ל לעיל סט ע"א, עד ע"ב.

דף צו ע"ב.

מתני'. "אם יש בה בנו"ט". העיר אחי הרה"ג י"ל נר"ו שאמנם בן נוסחאות במשניות (מ"ד) הביא ד"ג 'בו' (כ"ג הרא"ש בהלכותיו), וזו הוא כי קאי אגיד, אך מ"מ מלשון התוס' (והרא"ש בתוספותיו) מ שגרסו 'בה', שהביאו ראיה מדכתיב 'בה' (בירך) ולא 'בהן' (בחתי (וצ"ע בהג"א שגרס 'בו' ואעפ"כ הביא ראית התוס', ואולי משה המעדי"ט בהביאו לשון הרא"ש). ובאו"ז משמע שלגירסת 'בה' אקדירה.

תוס' ד"ה אבל נצלה. "וכן הא דתנן הלב קורעו וכו'". צ"ל דתניא. הר"ל שליט"א.

גליון הש"ס ד"ה עד. צ"ל פסחים עה ע"ב.

דף צז ע"א.

תוד"ה שאני חלב דמפפעפ. "ונראה לר"ת דשמו של גיד אינו מן והריב"ם מפרש וכו'. הקשה ידידי החברותא הרה"ג פנחס שמעון שליט"א (ונדפס בספרו ברכת פנחס), מדוע לא תירצו כמו שתירצו בתוד"ה 'כוליא בחלבא הוה', שכיון שאינו אסור אלא מדרבנן אינו ויישב שחז"ל החמירו בשומן הגיד דדמי לגיד ואתי מדאורייתא, מי לובן כוליא הוא מדרבנן גזירה בעלמא. ואני יישבתי לו שאיסור שומן שהוא מטעם ישראל קדושים החמירו, והחמירו טפי מאיסור דרבנן (א תירוצא דהתוס').

דף צז ע"ב.

גליון הש"ס ד"ה והא אמרי. צ"ל דף סד ע"ב. וכמו כן יש להוסיף ד"ה מותרות.

דף ק ע"א.

תוד"ה שאני חתיכה. "דמנינא דמתניתין למעוטי דרבי חייא ודרבי למעוטי דרבי אושעיא". אחי הר"ל שליט"א העיר ע"פ הגמ' שם נ "למעוטי דרבי חייא ודרבי אושעיא למעוטי דרבי חייא". ותמה שגם ה העתיק לשון זו בפסקיו ובתוספותיו, וכב"ק שלפנינו הוא להדיא (אלא אם נאמר שהיתה להם גירסא אחרת שם).

דף קיב ע"א.

רש"י ד"ה והנ"מ דאברהם. "שנקב". פירש לשון נקב, כפירוש השני שכתב לעיל דף מג ע"ב, ראה בפנים הספר הערה 322.

דף קטז ע"א.

רש"י ד"ה רישבא. "צייד עופות". ולעיל דף נד ע"א פירש"י צייד סתם, משמעות הגמ' שם שהוא צייד חיות. וי"ל שפירוש 'רישבא' הוא כל צייד הצד ברשות, ורש"י כתב שכאן היה צייד עופות (שהרי צד טווס, אבל שם צד חיות). והכנה"ג (הגב"י פב, מ) כתב שדקדק רש"י לכתוב שהיה צייד עופות, כדי ליישב כיצד התירו לאכול הטווס הזה (פואו"ן בלעז), ולא חששו שהוא פואו"ן שלבי"א (טווס הבר) שפירש"י לעיל (דף סג ע"א) שהוא זדוכיפת, ולכן כתב שהוא צייד עופות, ונאמן להעיד שכשר העוף, כדאיתא (שם ע"ב) שרבו צייד נאמן להעיד שעוף זה כשר.

דף קז ע"א.

גמ'. "אשני אושפיזין". מכאן למד המהרש"א בכ"מ (ח"א דף כג ע"ב) פירוש נוסף משלו למ"ש שם: "בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשני במלייהו... באושפיזא", שכשואלים את רבנן היכן האושפיזא שלהם, משנים הם שלא יגנובו ממנו.

דף קמ ע"ב.

רש"י ד"ה ובקעה ודגרה. צ"ל 'חייב לשלח' (ולא לשלם).

פסקי תוספות.

פסק עה. "וחתך גם המפרקת כשר לרש"י, פירוש שחתך מעט מהמפרקת, אבל אם חתך כולה פסול לרש"י (וכ"מ שם בנוסחאות כת"י אות פ).

פסק קטו נוסכת"י אות ה. צ"ל 'דין האילים ליחא בתוס' שלפנינו' (ולא 'איתא').

פסק קמח נוסכת"י אות צ. מש"כ: "אסורים באכילה לרש"י ורב אלפס והרא"ש מתיר דאיתורא", הוא ט"ס. ונראה שכל הפסק אינו של תוס' כלל, אלא השתורבב מקצור פסקי הרא"ש (ל) והתחלפו השמועות למעתיק, וצ"ל: 'ושניהם אסורים באכילה לרש"י ולרא"ש, ורב אלפס מתיר דאיתורא'.

פסק קס. נראה דצ"ל 'שמוטת יד' (ולא ירך).

פסק רכו נוסכת"י אות צ. "יש גאונים וכו'". נראה שפסק זה נכנס לכאן מקיצור פסקי הרא"ש (ו) ואינו מפסקי התוס'.

פסקי הרא"ש.

פ"א סימן ה. "כדאשכחן בישראל מומר לעבודת כוכבים", לא הבנתי מדוע כתוב 'לעבודת כוכבים', הרי רב אשי מדבר כמומר לאכול נבילות לחיאבון. וכן שלש שורות אח"ז כתוב: "עד שיבדוק הסכין בישראל מומר לעבודת כוכבים". ועוד שם כתוב: "ובעובד כוכבים לאב"י ורבא וכו'". והרי הם העמידו בכותי, לכן נ"ל שמכאן ולאורך כל הקטע יש להחליף ולהגיה 'כותי' בכל מקום שכתוב 'עובד כוכבים', וכצ"ל: 'ובכותי לאב"י ורבא וכו' ושיחתוך כזית בשר ויתן לכותי וכו' ועד שיאכל הכותי כזית וכו'. וכן בהמשך בסימן ז: 'כי היכי דמהני בעובד כוכבים וכו', יש להחליף ולהגיה 'כותי' בכל מקום שכתוב 'עו"כ'.

שם סימן ד בדב"ח אות ד: "וכתב הב"י שכ"מ מדברי תרומת הדשן וכ"נ מדברי הרשב"א בספר תורת הבית". כ"ז ט"ס, שחלה עקב פתיחת לא נכונה של ראשי התיבות שכתב הב"י ת"ה. וכך צ"ל: 'וכתב הב"י שכן נראה מדברי הרשב"א בספר תורת הבית' (ת"ה).

שם סימן כד במעדי"ט אות ש. צ"ל: "בין שהעוקץ פוגע בסימן בין שהעוקץ יורד מהסימן".

פ"ב סי' א. "ואז אסור אם שחט את הוורידין". נ"ל שהוא ט"ס, וצ"ל: 'אם לא שחט'.

פ"ג סי' יב בתפא"ש אות א. "וכן גרס הרמב"ן". נ"ל דצ"ל 'הרמב"ם'. שם פ"ז סי' כה ברש"י שסידר המעדי"ט סביב הרא"ש. צ"ל 'יטעמנו'.

שם סי' כז במעדי"ט אות נ. צ"ל 'כהריב"ם'.

סי' לד. "וכן חתיכה הראויה". נ"ל שתיבת 'הראויה' מיותרת, ואולי צ"ל 'חתיכה של נבילה'.

קיצור פסקי הרא"ש.

פ"ב סי' ט. צ"ל 'לרש"י' (ולמחוק הו"ו).

שדה צופים.

דף מט ע"א ד"ה היכא דממשמשא. צ"ל סי' טו.

פיהמ"ש להרמב"ם.

פ"ב מ"ו. צ"ל ופסק את הגרגרת.

פ"ג מ"ב. "או פחותה מגרגיר הענב בבקר טריפה אע"פ שלא נמצאו",

נ"ל שצ"ל 'שאם לא נמצאו'.

שם בסוף המשנה. צ"ל הרי זו אסורה.

מהרש"א.

דף ז ע"ב. ד"ה בכה רבי. צ"ל עאכ"ו.

מהר"ם.

דף י ע"א. ד"ה תוד"ה עד שיאמר ברי. נראה שמעיר על תוס' בגירסא

שאינה לפנינו. (וכן החכ"ש כאן).

דף מד ע"א ד"ה מתקיף לה ר"פ. בתחילת דף ח מדפי מהר"ם. צ"ל

'ברובו', (ולא כרובו).

דף נ ע"ב תוד"ה מחט שנמצא. צ"ל שהרעי נכנס.

חכמת שלמה.

דף נב ע"א ד"ה עולא בן זכאי אומר. מש"כ שלתוס' הגירסא היא 'כן

זכאי', צ"ע מתוס' דף מב ע"ב ד"ה אמר שמואל, שנראה שגרסו 'בר זכאי'.

מהר"ם שיף.

דף נו ע"א. ד"ה ברש"י ד"ה כנגדן בעוף. צ"ל בסוף הרואה. (והוא

בברכות דף סא).

הרי"ף והר"ן.

הר"ן. דף יב ע"ב מדפי הרי"ף. (לפני ד"ה והוא דסכין). נראה דצ"ל 'ולא

הכשירו'.

הר"ן שם ד"ה סמפונא. (חמש שורות לפני סוף העמוד). הדפוס משובש

שם וצ"ל: "ואינו סותם הנקב, אבל נקבה לאחר פצולו".

שם בבעל המאור ד"ה אלא א"ר אשי. בכל מקום שכתוב "חדדה", צ"ל

'חורה' או 'חורה'.

רש"י המסודר סביב הרי"ף. דף יג ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה חיטי. צ"ל

חלחולת המוציאה ריעי.

הד"ן. דף טז ע"ב מדפי הרי"ף. (ארבע שורות לפני סוף העמוד). צ"ל

'וכתב הרמב"ם בפרק עשירי'.

מרדכי.

סוף תרה. "דצואר בהמה גדולה". ר"ל הצואר (של כל הבהמות) הוא

גדול.

תרלה. "דמקמי דנשחטה נטרפה". ובכה"ג (הלכות גיה"נ סז) כתוב:

"מקמי דניחלוכ".

תרנב. "ואין זה הטעם נראה לי". פי' לראב"ה.

שם. "נ"ל לקיים דברי שניהם". דהיינו דברי רשב"ח ודברי רבינו

קלונימוס.

תרצא. "ונ"ל דהיינו כרא"ם דפירש בפגיה"נ וכו'". נראה דצ"ל 'ולא

כרא"ם'. (עיין פלתי צב סק"ו שהבין כך בראב"ה שאומר שהחלק שחוץ

לרוטב נעשה נבלה, ורק אינו אוסר לפני ניעור וכיסוי מטעם שכתב שאין גוף

האיסור מגיע לחלק שברוטב).

הגהות מרדכי סוף תשמד. "ומסקנא דמלתא דרבי אב"ן וכו'". בשע"ד

(סי' לח) כתב 'ראב"ה', וכן מסתבר.

לוח הדינים אשר נמצאו במרדכי.

אות מב ומג. חדא נינהו.

אות קב. צ"ל החלחולת.

לוח הדינים אשר נמצאו בהגהות מרדכי.

אות יב. צ"ל לפי שטריפות שלה.

אות כו. כתוב: "בכור בזמה"ז... ומיבעי אם אף מדרבנן מותר", והוא

תימה גדולה לומר כך. אלא ודאי הוא ט"ס גמורה (שנתכלבלו האותיות)

וחמורה (דג"מ חורבא להלכה). וכך צ"ל: "ובמעיי אמו אף מדרבנן מותר".